

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET
KUTATÁSI JELENTÉSEI

51.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:
Dr. Miltényi Károly

ISSN 0236-736-X

Írta:
Szukicsné Serfőző Klára

Lektorálta:
Mészáros Árpád

A SZÜLŐK ÉS GYERMEKEIK ISKOLÁZOTTSÁGA

BUDAPEST
1994/2

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
I. BEVEZETÉS	7
II. A SZÜLŐI HÁTTÉR	9
III. A SZÜLŐK ÉS GYERMEKEIK ISKOLÁZOTTSÁGÁ- NAK FŐBB JELLEMZŐI	13
IV. A SZÜLŐK ÉS GYERMEKEIK ISKOLÁZOTTSÁGA KÖZÖTTI KAPCSOLAT	16
1. A gyermekek iskolai végzettség szerinti megoszlásá- ban jelentkező sajátosságok	16
2. Az elvégzett osztályok átlagos száma	20
3. Az egyes iskolai végzettségek megszerzésének esélyei	21
3.1 Esélykülönbségek az iskolázottság szempontjából heterogám szülői háttér esetén	26
4. A kapcsolat erőssége a szülők neme szerint	31
V. ÖSSZEFOGLALÁS	36
FÜGGELÉK	39

I. BEVEZETÉS

Az iskolai végzettség mint a kulturális tőke egyik mérhető összetevője mind az egyén, mind a társadalom szintjén kiemelkedő jelentőséggel bír. Meghatározó eleme a munkamegosztásba való bekapcsolódás szintjének, minőségének, az elért vagy elérhető társadalmi helyzetnek, s ösztársadalmi szinten pedig alapvető feltétele a gazdasági növekedésnek.

A népesség iskolázottságában végbement változások közismertek. A 8 osztályos általános iskola megszervezésének, a tankötelezettség felemelésének és betartatására irányuló erőfeszítéseknek, valamint a középfokú oktatás kiterjesztésének köszönhetően 1990-ben a 7 éven felüli népesség egyharmada általános iskolát, 29%-a középfokú iskolát, 8%-a pedig felsőfokú iskolát végzett. Természetesen a fiatalabbaknál ezek az arányok kedvezőbbek. A 25—29 évesek kohorszában a középfokú iskolát végzettek aránya az össznépességre vonatkozó érték kétszerese, a felsőfokú iskolát végzetteké pedig mintegy háromnegyeddel magasabb.

Témánk szempontjából azonban ezek a változások csak háttérinformációként szolgálnak, hiszen arra szeretnénk elsősorban választ kapni, hogy a szülők iskolai végzettsége hogyan befolyásolja gyermekük iskolai végzettségét, s milyen sajátosságokat találunk az egyes végzettségi szinteken.

A szülők és gyermekeik iskolázottságának vizsgálata a szociológia klasszikus területének számít. Elsősorban a mobilitás vizsgálatok kapcsán kerül erre sor. A megkérdezett foglalkozásának, társadalmi helyzetének befolyásoló tényezői között szerepel mind a saját, mind pedig a szülők iskolai végzettsége is. Természetesen ezekben a vizsgálatokban a számos figyelembe vett tényező egyike csak az iskolai végzettség, de hatását általában jelentősnek találták. Az egyéni életpálya szempontjából több vizsgálat alapján is az egyik legerősebben ható tényezőnek bizonyult, míg a szülők (apák) esetében azt találták, hogy a társadalmi helyzetük, ami ugyancsak kapcsolatban van iskolázottságukkal, kulturáltságukkal, gyermekük iskoláztatásán keresztül érvényesül. Ez megnyilvánul az iskolaválasztásban, a továbbtanulásban, az egyéni életcélok kialakításában, a kulturális tőke átadása és képzése fontosságának felismerésében.

A fenti folyamatot a maga komplexitásában a rendelkezésre álló adatok alapján nem tudjuk nyomon követni, hanem csupán egyetlen vonatkozását, azt, hogy a szülők iskolai végzettsége hogyan befolyásolja gyermekeik iskolai végzettségét, s az iskolázási lehetőségek jelentős bővülése mellett milyen egyenlőtlenségeket, sajátos vonásokat találunk a szülők iskolai végzettségének függvényében.

A vizsgálat az 1990. évi népszámlálás adatai alapján történik. A 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros és egy szülő gyermekes családokra

vonatközön készültek olyan táblák, amelyek a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek esetében lehetővé teszik e kérdésnek az elemzését. Az adatok közöl azoknak a házaspáros családoknak az adatait használjuk fel, ahol a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek nappali tagozaton nem tanul. Feltételezzük, hogy az elért szint a befejezett végzettsége. Bár az elemszám magas (411 ezer), a kapott következtetéseknel óvatosaknak kell lennünk. Ez részben adódik abból, hogy az elemzés nem tartalmazza az egyszülős családok megfelelő adatait, tehát az eredmények nem a teljes generációk közötti kapcsolatot mutatják, valamint arra is tekintettel kell lennünk, hogy a házaspáros családokra vonatkozó eredményeket befolyásolja az, hogy a különböző iskolai végzettségű gyermekek az iskola befejezése után eltérő hosszúságú idő után válnak ki a családból. Ebből adódóan egyes végzettségűek túl-, illetve alulreprezentáltak lehetnek. Az előbbire szélsőséges példa a képezhetetlenek problémája, míg az utóbbi inkább a felsőfokú végzettségűeket érinti. A gyermekek iskolai végzettségét illetően pedig még egy megjegyzést érdemes tenni. Nyilvánvalóan vannak közöttük olyanok, akik a felvétel időpontjában tanulmányaikat még nem fejezték be, hanem csak szüneteltetik azt. Tehát a gyermeknemzedék végleges iskolázottsága az itt bemutatottnál magasabb lesz. Úgy gondolom azonban, hogy mindezen korlátozó tényezők szem előtt tartása mellett, az említett adatforrás alapján érdekes és hasznos információkhoz juthatunk a szülők és gyermekeik iskolázottságának kapcsolatáról.

II. A SZÜLŐI HÁTTÉR

Várhatóan egy középkorúakat jellemző iskolázottsági háttérrel állunk szemben, mivel ezekben a házaspáros családokban a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek nappali tagozaton *nem tanul* (1. tábla). A továbbiakban ez utóbbit a táblák címeiben külön nem jelezzük.

1. A 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családok megoszlása a férj és a feleség iskolai végzettsége szerint, a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek nappali tagozaton nem tanul
1990

A férj iskolai végzettsége	Összesen	A feleség iskolai végzettsége				
		Általános iskola		Befejezett		
		-7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
		osztály		iskola		

Általános iskola						
-7 osztály	20,0	12,8	6,8	0,2	0,2	0,0
8 osztály	46,1	6,4	32,1	2,6	4,5	0,5
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	12,7	0,3	7,1	2,5	2,5	0,3
Befejezett középiskola	13,2	0,4	4,7	0,9	6,1	1,1
Befejezett felsőfokú iskola	8,0	0,1	1,4	0,2	3,7	2,6
Együtt	100,0	20,0	52,1	6,4	17,0	4,5

Az apák által elvégzett osztályok átlagos száma 8,99, az anyáké pedig 8,67.¹ Ez szintben megközelítőleg az 50–54 éves népesség iskolázottságának felel meg (2. tábla). Az iskolai végzettség szerinti megoszlásokban található sajátosságok azonban ennél fiatalabb és idősebb korosztályok jelenlétére is utalnak. Itt elsősorban a szakmunkásképző iskolát végzettekre gondolok, hiszen e végzettség megszerzése csak

¹A mutató pontos kiszámítására nem volt lehetőség, ezért a közelítő számítás az egyes iskolai végzettségek megszerzéséhez átlagosan szükséges osztályok számának (általános iskola 8, középfokú szakmunkásképző, szakiskola 11, középiskola 12, felsőfokú iskola 16), illetve a befejezett általános iskolával nem rendelkezőknél az intervallumok középértékeinek felhasználásán alapult. Esetükben a táblázatban közölnél részletesebb volt a számítás alapja (0–5, 6–7 osztály).

egy bizonyos időponttól lehetséges. A legjellemzőbb végzettség mind az apák, mind az anyák között a befejezett általános iskola — közel felük, illetve valamivel több mint felük ezzel rendelkezik — valamint igen jelentős részüket — egyötödüket — teszik ki azok, akiknek nincs befejezett általános iskolai végzettsége. Ezt a magas arányt részben a szülők életkorával magyarázhatjuk — akkor jártak iskolába, amikor még nem a 8 osztályos általános iskola volt az alapképzettség —, részben pedig a vizsgált sokaság sajátosságának tekinthetjük. Itt vissza kell utalnunk a bevezetőben említettekre, az iskola befejezése után a családból való kiválás időszakának eltérő hosszúságára, s ennek szerepére a vizsgált sokaságba kerüléskor mind a szülők, mind a gyermekek szempontjából. E tényezők hatását nemcsak az alacsony iskolai végzettségük magas aránya, hanem a felsőfokú végzettségük alulreprezentáltsága is alátámasztja.

2. A 7 éves és idősebb népesség megoszlása a legmagasabb iskolai végzettség, korcsoport és nemek szerint, valamint az általuk elvégzett osztályok átlagos száma 1990

Korcsoport	Összesen	Általános iskola		Befejezett			Elvégzett osztályok átlagos száma
		—7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú	
		osztály		iskola			
Férfi							
7—9	100,0	100,0	—	—	—	—	1,61
10—14	100,0	88,0	12,0	—	—	—	5,39
15—19	100,0	7,0	64,3	19,7	9,0	—	8,77
20—24	100,0	3,2	21,0	43,1	29,0	3,7	10,63
25—29	100,0	3,1	20,7	42,8	22,2	11,2	10,94
30—34	100,0	3,4	22,7	41,9	20,3	11,7	10,87
35—39	100,0	3,4	24,2	39,0	20,6	12,8	10,89
40—44	100,0	4,6	25,9	33,1	21,7	14,7	10,88
45—49	100,0	8,5	47,0	12,7	17,6	14,2	9,97
50—54	100,0	16,1	57,9	—	14,7	11,3	9,02
55—59	100,0	25,8	50,2	—	11,9	12,1	8,80
60—64	100,0	40,9	36,0	—	12,0	11,1	8,50
65—69	100,0	53,6	26,7	—	10,5	9,2	8,06
70—74	100,0	59,0	22,8	—	9,4	8,8	7,80
75—X	100,0	72,6	14,8	—	5,7	6,9	6,82
Összesen	100,0	28,0	30,6	18,6	14,4	8,4	8,87
Nő							
7—9	100,0	100,0	—	—	—	—	1,70
10—14	100,0	86,8	13,2	—	—	—	5,47
15—19	100,0	4,9	67,6	13,6	13,9	—	8,83
20—24	100,0	3,1	23,2	25,6	41,3	6,8	10,85
25—29	100,0	3,9	24,8	23,2	32,4	15,7	11,09
30—34	100,0	4,1	31,8	18,2	31,1	14,8	10,81
35—39	100,0	3,7	36,7	13,7	32,2	13,7	10,66
40—44	100,0	5,0	39,8	10,4	31,9	12,9	10,44
45—49	100,0	10,3	53,0	3,8	22,2	10,7	9,55
50—54	100,0	21,1	55,3	—	16,9	6,7	8,62
55—59	100,0	38,3	46,4	—	10,5	4,8	7,90
60—64	100,0	56,5	31,8	—	7,9	3,8	7,48
65—69	100,0	70,1	21,6	—	5,7	2,6	7,02
70—74	100,0	72,0	20,1	—	5,0	2,9	6,84
75—X	100,0	79,3	15,6	—	3,2	1,9	6,02
Összesen	100,0	34,2	33,4	7,7	17,9	6,8	8,45

Az apa és az anya iskolázottsági szintjén túl a szülői háttér szempontjából további fontos információ, hogy milyen a házaspárok iskolai végzettség szerinti összetétele, milyen iskolázottsági "tőké"-vel rendelkezik a házaspár. Közismert, hogy az emberek a párválasztásnál törekednek a kulturális hasonlóságra. Ez így egy meglehetősen komplex, nem pontosan körülhatárolható fogalom, de egy nagyon fontos dimenziójában, az iskolai végzettségben jól megragadható. Az iskolai végzettség szempontjából homogám házaspárok aránya a vizsgált sokaságban 56,1%, amelynek nagyobbik részét a 8 általánost végzett házaspárok teszik ki. A homogám házaspárok közül jelentős még az általános iskolát be nem fejezettek aránya. A házastársak iskolázottsága közötti kapcsolatot támasztja alá, hogy az itt talált homogámia mértéke közel 80%-kal magasabb, mint az az érték, amit a házastársak iskolázottságának függetlenségét feltételezve kaptunk. Ugyancsak ezeket a függetlenség feltételezésével számított értékeket felhasználva azt is láthatjuk, hogy a homogám házaspárok tényleges száma az általános iskolával nem rendelkezőknél, a szakmunkásképző iskolát végzeteknél, valamint a középiskolai végzettségűeknél (közel) háromszorosa a függetlenség feltételezésével számított értéknek. A felsőfokú végzettségűeknél pedig ez az arány hétszeres. A vártnál lényegesen gyakoribb a felsőfokú végzettségű férj-középfokú végzettségű feleség összetétel is, illetve ennél kisebb mértékben ennek a fordítottja. Mindezek következtében a házastársak iskolázottsága közötti kapcsolat szorosságát mutató Csprov-féle asszociációs együttható értéke 0,4128, ami — figyelembe véve a mutató sajátosságát — közepesen erős kapcsolatra utal (3. tábla).

*3. A tényleges és az ismérvek függetlenségének feltételezésével számított értékek aránya a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban a férj és a feleség iskolai végzettsége szerint
1990*

A férj iskolai végzettsége	A feleség iskolai végzettsége				
	Általános iskola		Befejezett		
	—7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
	osztály		iskola		

Általános iskola					
—7 osztály	3,20	0,65	0,12	0,07	0,03
8 osztály	0,69	1,34	0,87	0,58	0,25
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	0,13	1,07	3,08	1,16	0,44
Befejezett középiskola	0,15	0,68	1,15	2,70	1,81
Befejezett felsőfokú iskola	0,07	0,34	0,40	2,69	7,23

A szülők iskolázottságát illetően érdemes megemlíteni az apák és az anyák iskolázottsága közötti különbséget is. Ezt a korosztályt még a férfiak magasabb iskolázottsága jellemzi, s ez mindegyik iskolai végzettségi szinten — a szint növekedésével egyre inkább — megnyilvánul. Tehát például a középiskolai végzettségű nők házastársa több osztályt végzett, mint fordított esetben. A férjek által elvégzett osztályok átlagos száma — a legalacsonyabb iskolai végzettségűeket kivéve — 5—10%-kal haladja meg a feleségét. Ugyancsak magasabb az iskolai végzettség szempontjából heterogám házaspárok közül azok aránya, amelyekben a férj a magasabb iskolai végzettségű. Összességében a vizsgált házaspárok negyede ilyen. A férjek magasabb iskolai végzettsége részben a középfokú szakmunkásképző iskolát, részben a felsőfokú iskolát végzettek magasabb arányából adódik, amit csak némileg ellensúlyoz a feleségek nagyobb arányú középiskolai végzettsége. E mögött a férfiakra és nőkre jellemző továbbtanulási arányok és irányok különbsége áll.

Hangsúlyozni kell, hogy a fenti megállapítások a vizsgált szülői háttérre vonatkoznak, hiszen a népesség iskolázottságában végbement növekedés következtében ma már számos korábbi összefüggés megváltozott. Ezek egy részét feltehetően tetten érhetjük a gyermekek iskolázottságának vizsgálatánál, míg másik részüket — a nemek szerinti sajátosságok alakulását — nem tudjuk bemutatni, mivel a gyermekekre vonatkozó adatok nem állnak ilyen bontásban rendelkezésre.

III. A SZÜLŐK ÉS GYERMEKEIK ISKOLÁZOTTSÁGÁNAK FŐBB JELLEMZŐI

A szülők és gyermekeik iskolázottságának a vizsgálatánál a főbb tendenciák megismerése érdekében célszerű mind az apa, mind az anya vonatkozásában egy-egy összefoglaló jellegű táblából kiindulnunk, amilyennel már a szülői háttér bemutatásánál is találkoztunk (4. tábla).

4. A 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családok megoszlása a szülők és a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek végzettsége szerint 1990

A szülő iskolai végzettsége	Összesen	A gyermek iskolai végzettsége				
		Általános iskola		Befejezett		
		-7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
		osztály		iskola		

Apa

Általános iskola						
-7 osztály	20,0	2,0	7,0	7,9	2,6	0,5
8 osztály	46,1	1,0	9,7	22,0	11,5	1,9
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	12,7	0,2	2,4	7,0	3,0	0,1
Befejezett középiskola	13,2	0,1	1,2	4,2	6,4	1,3
Befejezett felsőfokú iskola	8,0	0,1	0,5	1,3	4,4	1,7
Együtt	100,0	3,4	20,8	42,4	27,9	5,5

Anya

Általános iskola						
-7 osztály	20,0	2,1	7,3	7,5	2,5	0,6
8 osztály	52,1	1,0	10,9	25,5	12,6	2,1
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	6,4	0,1	0,9	3,5	1,8	0,1
Befejezett középiskola	17,0	0,2	1,4	5,2	8,4	1,8
Befejezett felsőfokú iskola	4,5	0,0	0,3	0,7	2,6	0,9
Együtt	100,0	3,4	20,8	42,4	27,9	5,5

A gyermekek által elvégzett osztályok átlagos száma 10,7, ami 1,7—2,0 osztállyal több mint a szülőké. A gyermekeknek megközelítőleg háromötöde szerzett a szüleinél magasabb végzettséget, negyed részük pedig velük azonos végzettségű. Az anyák alacsonyabb iskolázottságából adódóan náluk az apákhoz képest egyrészt kisebb a tőlük alacsonyabb, másrészt nagyobb a magasabb végzettségű gyermekek aránya. Azok a gyermekek, akik szüleiknél magasabb végzettséget szereztek, átlagosan 1,5 végzettségi szinttel magasabb végzettséggel rendelkeznek, míg az alacsonyabb végzettségűeket illetően ez a szám 1,3. Ha a magasabb és az alacsonyabb végzettségű gyermekeket együttesen vesszük figyelembe, akkor a szüleiktől való átlagos távolság értéke 0,9—1,0, a szüleikkel azonos végzettségű gyermekeket is számításba véve, tehát az egész gyermeknemzedékre vonatkozóan pedig 0,7—0,8. Az első szám az apákra vonatkozik, második pedig az anyáktól való távolságot méri. Tehát ebben a vonatkozásban nincs lényeges különbség a szülők között.

A fenti számítás egy meglehetősen egyszerűsített közelítés eredménye, hiszen feltételezi, hogy az iskolai végzettségi skálán az egyes végzettségi szintek közötti távolságok azonosak, jelen esetben 1. Ez feltehetően nem így van, az egyes végzettségek közötti távolságok nagysága egy időben változó érték, többek között függvénye az átlagos iskolai végzettségnek, az egyes végzettségek által elérhető lehetőségeknek. Ennek megragadása azonban elég nehéz, s ezért a különböző vizsgálatoknál ha számszerűsítésre kerül sor, többnyire az egyes fokozatok megszerzéséhez szükséges évek átlagos számát használják fel. Ezt tettük mi is, amikor az előzőekben az átlagosan elvégzett osztályok számára hivatkoztunk. Ennek az értékrendnek a használata objektívnek tűnik, bizonyos értelemben az is, s széleskörűen bevált gyakorlat, de ugyanakkor azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a különböző szinteken elvégzett iskolai évek értéke nem azonos. Ezért célszerű a jelenségek vizsgálatánál többféle mutatószámra támaszkodni.

Az iskolázottság szintjében bekövetkezett változások mibenlétéről részletesebb információt kaphatunk az iskolai végzettség szerinti megosztási arányszámokból. A gyermek és az apa/anya megoszlását összehasonlítva világosan meghatározható a két nemzedék közötti változások iránya és mértéke. A befejezett általános iskolával nem rendelkező gyermekek aránya az apákhoz képest egyhatodra, a befejezett általános iskolai végzettségűeké pedig kevesebb mint felére csökkent. A legnagyobb mértékű változás a középfokú szakmunkás és szakiskolai végzettségűek körében következett be, a gyermekek között arányuk megháromszorozódott. Ehhez kiegészítésül annyit meg kell említeni, hogy ebben a magas aránynövekedésben a képzettség megszerzésének időbeli korlátja is szerepet játszott. Középfokú szakmunkásképző iskolai végzettségnek csak az 1961-ben vagy később, középfokú szakiskolai végzettségnek pedig csak az 1976-ban vagy később szerzett végzettség minősül. Így azok a szülők, akik az említett időpontok előtt szerezték meg hasonló végzettségüket, a befejezett általános iskolával rendelkezők között szerepelnek. Ugyancsak jelentősen megnőtt — megkétszereződött — a középiskolai végzettségűek aránya is. A felsőfokú végzettségűeknél egy előzetesen nem várt aránymódosulás mutatható ki. E szerint a gyermekek között kisebb az arányuk, mintegy kétharmada az apákénak. A népesség

iskolázottságában bekövetkezett változások irányából adódóan azonban ez a szülő és gyermeknemzedék vonatkozásában biztosan nem áll fenn. Itt valószínűleg a vizsgált sokaság már említett sajátosságával, illetve az alkalmazott gyermekfogalomból adódó következménnyel állunk szemben. Az adatok a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező családokra vonatkoznak, s ebben az összefüggésben gyermeknek életkortól függetlenül a nőtlen/hajadon gyermek minősül. Mivel a felsőfokú iskolai végzettség megszerzésének életkora közelebb esik a családalapítás életkorához, ebből adódóan az ilyen végzettségűeknek feltehetően kisebb az esélyük, hogy a vizsgált sokaságba kerüljenek, mint az alacsonyabban iskolázottaknak. Erre az eredmények értékelésénél tekintettel kell lennünk.

Az anyákhoz viszonyítva a szakmunkásképző és szakiskolát végzett gyermekek aránya hat és félszeresre, a középiskolai végzettségűeké több mint másfélszeresre emelkedett, a felsőfokú iskolai végzettségűeké pedig mintegy ötödével magasabb. Ezek azok a pontok, ahol leginkább eltérnek az arányok az apák és a gyermekek közötti arányokhoz képest, nyilvánvaló következményeként a szülők különböző iskolai végzettségi összetételének.

IV. A SZÜLŐK ÉS GYERMEKEIK ISKOLÁZOTTSÁGA KÖZÖTTI KAPCSOLAT

1. A gyermekek iskolai végzettség szerinti megoszlásában jelentkező sajátosságok

A szülő és gyermeknemzedék iskolázottsága főbb jellemzőjeinek összevetésén túl a továbbiakban azt próbáljuk megnézni, hogy ez a kapcsolat hogyan, milyen formában jelenik meg. Erre az egyik legegyszerűbb eszköz, ha a különböző iskolai végzettségű szülőktől származó gyermekek iskolai végzettség szerinti megoszlását hasonlítjuk össze (5. tábla, I. ábra). Nagyon jellegzetes kép rajzolódik ki, s ebben a vonatkozásban a főbb tendenciákban nincs különbség akár az apa, akár az anya szempontjából nézzük azt. Az általános iskolával nem rendelkező szülők gyermekeinek több mint egy-egy harmada általános iskolát, illetve szakmunkásképző iskolát végez, s magas azok aránya (10,5%), akik nem fejezik be az általános iskolát. Ők azok, akik mindenféleképpen egy nagyon hátrányos helyzetből indulnak. Az általános iskolai végzettségű szülők gyermekeinek fele szakmunkásképző iskolai végzettségű, negyede pedig középiskolai. A következő végzettségi szintnél, tehát a szakmunkásképző és szakiskolai végzettségű szülők esetében ugyanazok az iskolatípusok a jellemzőek, csak még egy kicsit magasabb részesedéssel. A középiskolai végzettségű szülői háttér mellett a gyermekek iskolázottsága határozottan javul. Megváltoznak az általános iskola utáni továbbtanulási irányok arányai. Csökken a szakmunkásképző iskolát, illetve nő a középiskolát végzettek aránya. Ennek eredményeként a gyermekek nem egészen egyharmada szakmunkásképző iskolai végzettségű, fele részük pedig középiskolai. Az előző iskolai végzettségű szintekhez képest megnő a felsőfokú végzettségűek aránya is. A felsőfokú végzettségű szülők esetén az előbbi tendenciák még erőteljesebben jelentkeznek. Az előző szinthez képest felére csökken a szakmunkásképző iskolát végzettek aránya, és megduplázódik a felsőfokú végzettségűeké.

5. A 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban a gyermek iskolai végzettség szerinti megoszlása a szülők iskolai végzettsége szerint 1990

A szülők iskolai végzettsége	Összesen	A gyermek iskolai végzettsége				
		Általános iskola		Befejezett		
		-7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
		osztály		iskola		

Apa

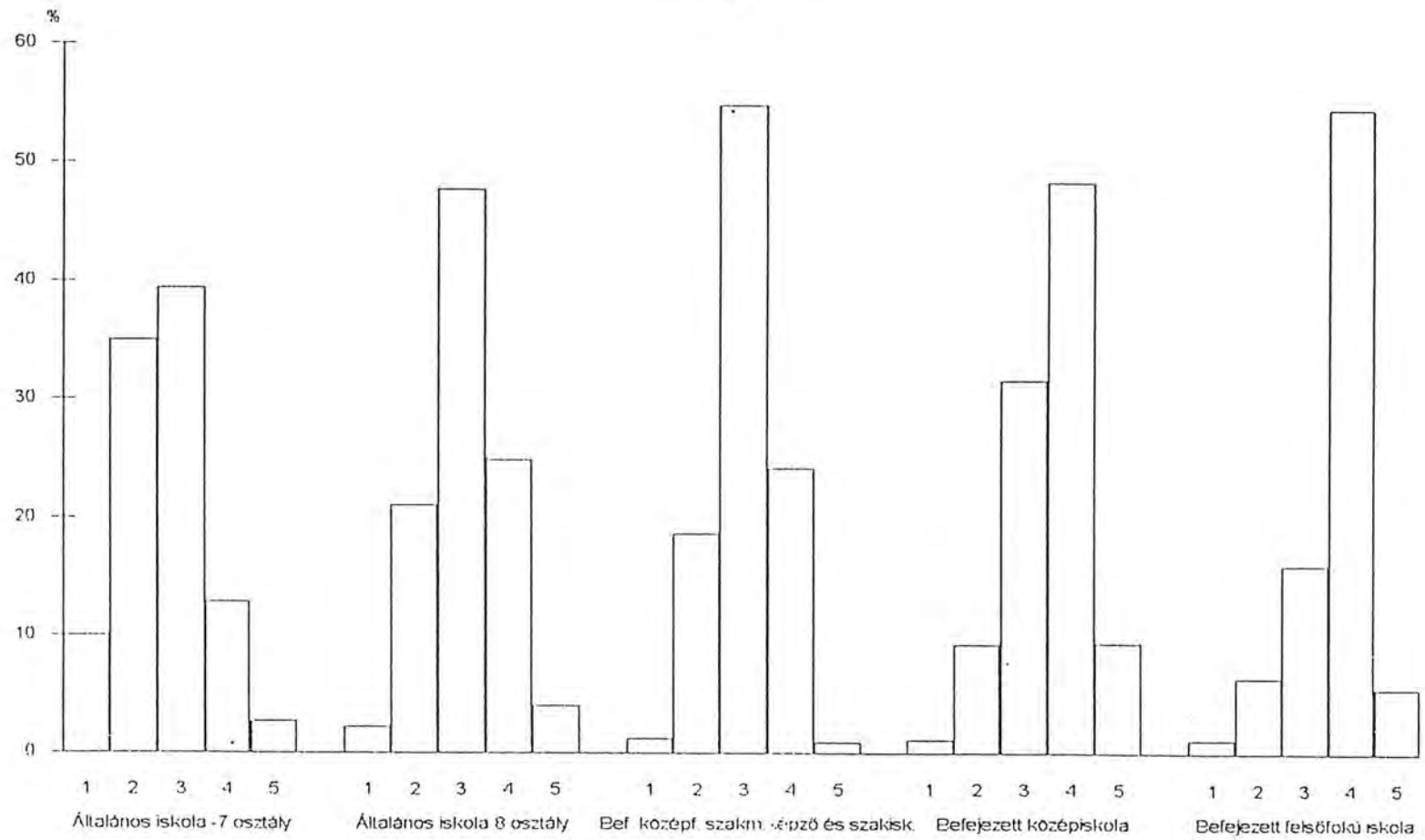
Általános iskola						
-7 osztály	100,0	10,0	35,0	39,4	12,9	2,7
8 osztály	100,0	2,2	21,1	47,8	24,9	4,0
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	100,0	1,2	18,7	55,0	24,2	0,9
Befejezett középiskola	100,0	1,1	9,3	31,7	48,5	9,4
Befejezett felsőfokú iskola	100,0	1,1	6,4	16,1	54,8	21,6
Együtt	100,0	3,4	20,8	42,4	27,9	5,5

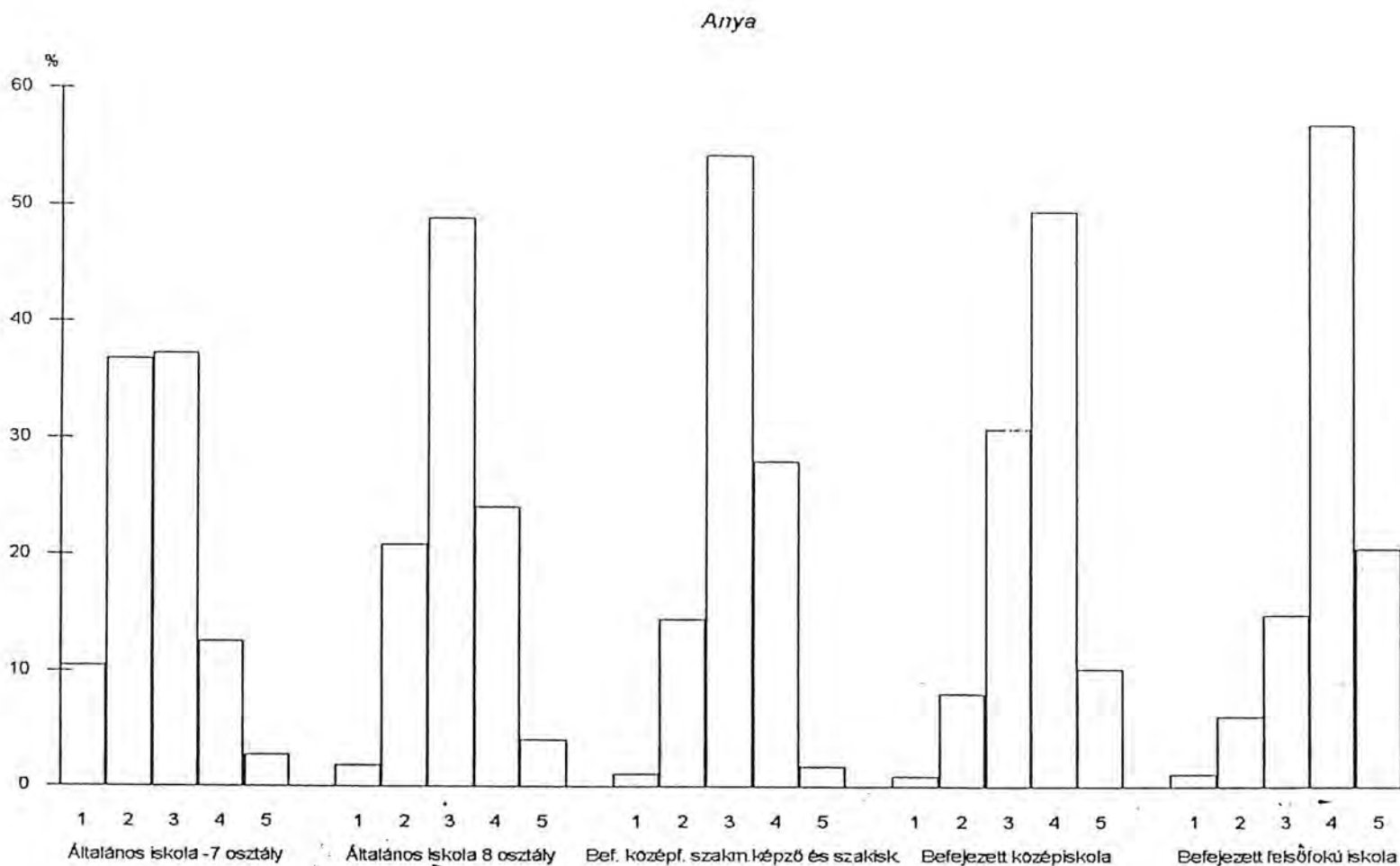
Anya

Általános iskola						
-7 osztály	100,0	10,5	36,8	37,3	12,6	2,8
8 osztály	100,0	1,9	20,9	49,0	24,1	4,1
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	100,0	1,1	14,5	54,5	28,1	1,8
Befejezett középiskola	100,0	0,9	8,2	30,9	49,7	10,3
Befejezett felsőfokú iskola	100,0	1,1	6,2	14,9	57,2	20,6
Együtt	100,0	3,4	20,8	42,4	27,9	5,5

Mindezek alapján megállapítható, hogy a szülők végzettségének növekedésével mindegyik szint jelent (némi) többletet, illetve változást a gyermekek iskolázottsága szempontjából, de ennek mértéke nem azonos. Ebből a szempontból mint legjellemzőbb vonást, azt kell kiemelnünk, hogy az általános iskolát és a szakmunkásképző iskolát végzett szülők gyermekei között kicsi a különbség a többi végzettségi szinthez viszonyítva. Ez rámutat arra, hogy bár középfokú végzettségről van szó, a szakmunkásképző iskolai végzettséggel rendelkező szülők magatartása a gyermekek iskoláztatása szempontjából közelebb van az általános iskolai végzettségű szülőkéhez, mint a másik középfokú iskolatípussal, a középiskolával rendelkezőkéhez.

Apa

*I. A 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban
a gyermek iskolai végzettség szerinti megoszlása a szülők iskolai végzettsége szerint
1990*

2. Az elvégzett osztályok átlagos száma

Az elvégzett osztályok átlagos száma segítségével viszonylag egyszerűen van módunk továbblépni a szülők és gyermekeik iskolázottsága közötti kapcsolat vizsgálatában. A megoszlási arányszámok esetében is megvolt a lehetőség, hogy mindkét szülő iskolai végzettségét egyszerre vegyük figyelembe az elemzésnél, de ennek részleteibe nem bonyolódtunk bele, hanem csak egy-egy összefoglaló tábla alapján külön-külön elemeztük az apa, valamint az anya és gyermekük közötti kapcsolatot. Természetesen mindegyik esetben az eredményekben jelen volt a másik fél iskolázottsága is, és az összetételkülönbségek befolyásolták az eredményt. Az elvégzett osztályok átlagos számának használata, éppen a mutató összefoglaló jellege folytán, egyszerű elemzési eszközöket alkalmazva is lehetővé teszi mindkét szülő végzettségének egyidejű figyelembevételét (6. tábla).

6. A legmagasabb iskolai végzettségű gyermek által elvégzett osztályok átlagos száma az apa és az anya iskolai végzettsége szerint a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban 1990

Az apa iskolai végzettsége	Összesen	Az anya iskolai végzettsége				
		Általános iskola		Befejezett		
		-7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
		osztály		iskola		
Általános iskola	9,54	9,17	10,17	10,14	11,21	11,37
-7 osztály						
8 osztály	10,67	9,92	10,68	10,82	11,40	11,71
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	10,65	9,42	10,49	10,76	11,08	11,26
Befejezett középiskola	11,59	10,96	11,39	11,20	11,79	12,11
Befejezett felsőfokú iskola	12,35	11,60	11,92	11,40	12,37	12,67
Együtt	10,70	9,45	10,69	10,86	11,70	12,33
Az apa előző iskolai végzettsége = 100						
Általános iskola	—	—	—	—	—	—
-7 osztály						
8 osztály	111,8	108,2	105,0	106,7	101,7	103,0
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	99,8	95,0	98,2	99,4	97,2	96,2
Befejezett középiskola	108,8	116,3	108,6	104,1	106,4	107,5
Befejezett felsőfokú iskola	106,6	105,8	104,7	101,8	104,9	104,6
Az anya előző iskolai végzettsége = 100						
Általános iskola	—	110,9	99,7	110,6	101,4	
-7 osztály						
8 osztály	—	107,7	101,3	105,4	102,7	
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	—	111,4	102,6	103,0	101,6	
Befejezett középiskola	—	103,9	98,3	105,3	102,7	
Befejezett felsőfokú iskola	—	102,8	95,6	108,5	102,4	
Együtt	—	113,1	101,6	107,7	105,4	

Mint ahogy az várható is volt, a legalacsonyabb iskolai végzettségűeknek azoknak a gyermekeknek van, ahol egyik szülő sem fejezte be az általános iskolát, míg a legmagasabb pedig, ahol mindkét szülő felsőfokú végzettségű. A közöttük levő különbség 3,5 osztály. A szülők bármilyen más összetétele mellett a gyermekek végzettsége az általuk meghatározott intervallumon belül található. De hogy hol, az mindkettőjük iskolai végzettségétől függ. Ha az értékek változásának dinamikáját függőlegesen vizsgálom, az apa hatására következtethetek, ha pedig vízszintesen, akkor az anyáéra. Az, ami az apa szerepénél közvetlenül szembeötlik, hogy a szakmunkásképző iskolát végzett apa a gyermeke tanulásánál nem játszik ösztönző szerepet egy általános iskolai végzettségűéhez képest, s ez igaz, ha nem is egyenlő mértékben, a feleség bármely iskolai végzettsége mellett. Ez az összefüggés már a korábbiakban is szóba került. A szakmunkásképző iskolát végzett anyáknál ez a negatív szerep a közép- és felsőfokú iskolát végzett férjek mellett jelentkezik. A kérdésnek az ilyen irányú megítélése persze azon a feltételezésen alapul, hogy a szülők iskolai végzettségének növekedése a gyermek iskolai végzettségének emelkedésével jár együtt, ami a többi esetben ki is mutatható. Ugyanakkor az is látható, hogy az elvégzett osztályok számában bekövetkezett változás mértéke függ a szülők nemétől és iskolai végzettségének szintjétől. A szintről szintre bekövetkezett változás mértéke közvetlenül leolvasható a tábláról, míg a nemek szerinti különbségre a későbbiekben még visszatérünk.

3. Az egyes iskolai végzettségek megszerzésének esélyei

A szülők gyermekük iskolai végzettségét befolyásoló hatásának egy másik aspektusa, amikor azt kívánjuk kitalálni, hogy a különböző iskolai végzettségű szülők gyermekeinek milyen esélyei vannak az egyes végzettségi szintek elérésére, hol vannak azok a pontok, ahol esélyeik, s ezzel együtt további életpálya lehetőségeik is lényegesen differenciálódnak. Az egyes iskolai végzettségek megszerzésének esélyei legalább az adott végzettséget megszerzők és az eggyel alacsonyabb végzettséget megszerzők hányadosait jelentik. Az így kapott értékeket a különböző csoportok között — jelen esetben a szülők iskolai végzettsége szerint — összehasonlítva kapjuk az esélyhányadosokat, amelyek azt mutatják meg, hogy az adott csoportba tartozónak hányszor nagyobb vagy kisebb az esélye az egyes iskolai végzettség megszerzésére. Ezek az arányok a különböző dimenziókban történő összehasonlításokra is alkalmazhatók, mivel a meglévő vagy bekövetkezett strukturális változásoktól függetlenül mutatják az esélyek különbségeit.

A 7. táblában mind az apa, mind az anya iskolai végzettsége szerint látható, hogy hogyan alakulnak gyermekeiknél az egyes iskolai végzettségek megszerzésének esélyei, illetve az esélyhányadosok mind az előző iskolai végzettségi szinthez, mind a 8 általános iskolai végzettséghez mint alapvégzettséghez viszonyítva. A fő jellemzők mindkét esetben azonosak. Az *alapfokú végzettség megszerzésének esélyei* tekintetében a legnagyobb mértékű különbség az általános iskolát be nem fejezett

és az azt befejezett szülők esetében van. Természetesen az általános iskolai végzettséggel nem rendelkező szülők gyermekeinek is többszörös az esélye arra, hogy gyermeke legalább az általános iskolát elvégezze, de közülük kerülnek ki elsősorban azok, a többiekhez viszonyítva nagy eséllyel, akik nem jutnak el még az alapfokú végzettség megszerzéséig sem. Ezen a ponton nagyon erősen megnyilvánul az alacsony iskolai végzettségű, képzetlen szülői háttér negatív szerepe. Az általános iskolát be nem fejezett gyermekek másik nagy csoportja a 8 általánost végzett szülőktől származik. Ez azonban csak részben adódik az alapfokú végzettség megszerzésének a magasabb végzettségűekhez viszonyított alacsonyabb esélyéből, nagyságában nagyobb szerepe van a 8 osztályt végzett szülők magasabb arányának.

7. A legmagasabb végzettségű gyermek esélye legalább az adott végzettség megszerzésére az apa, valamint az anya iskolai végzettsége szerint a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban 1990

A szülők iskolai végzettsége	Legalább							
	általános iskola 8 osztály		befejezett					
			középf. szakm. képző, szak		közép-iskola		felsőfokú	
	Apa	Anya	Apa	Anya	Apa	Anya	Apa	Anya
Általános iskola								
–7 osztály	0,90	0,89	0,44	0,42	0,17	0,17	0,18	0,18
8 osztály	0,98	0,98	0,49	0,50	0,30	0,29	0,14	0,14
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	0,99	0,99	0,56	0,55	0,25	0,30	0,03	0,06
Befejezett középiskola	0,99	0,99	0,32	0,31	0,59	0,61	0,16	0,17
Befejezett felsőfokú iskola	0,99	0,99	0,16	0,15	0,77	0,79	0,28	0,26
Előző iskolai végzettségi szint = 1								
Általános iskola								
–7 osztály	–	–	–	–	–	–	–	–
8 osztály	1,09	1,10	1,11	1,19	1,76	1,71	0,78	0,78
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	1,01	1,01	1,14	1,10	0,83	1,03	0,21	0,43
Befejezett középiskola	1,00	1,00	0,57	0,56	2,36	2,03	5,33	2,83
Befejezett felsőfokú iskola	1,00	1,00	0,50	0,48	1,31	1,30	1,75	1,53
Általános iskola 8 osztály = 1								
Általános iskola								
–7 osztály	0,92	0,91	0,90	0,84	0,57	0,59	1,29	1,29
8 osztály	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	1,01	1,01	1,14	1,10	0,83	1,03	0,21	0,43
Befejezett középiskola	1,01	1,01	0,65	0,62	1,97	2,10	1,14	1,21
Befejezett felsőfokú iskola	1,01	1,01	0,33	0,30	2,57	2,72	2,00	1,86

A középfokú szakmunkásképző és szakiskola végzésének esélye jellegzetesen differenciálódik a szülők végzettsége szerint. E végzettség megszerzésének esélye az iskolai végzettségi skála alsó felében a szakmunkásképző iskolai végzettségű szülőkhöz mérsékelten emelkedik. Úgy tűnik, hogy ezeken a szinteken a szülők legjellemzőbb célja, hogy gyermekeik a szakmunkásképző iskolai végzettséget szerezzék meg, s erre még a legalacsonyabban iskolázott szülők gyermekeinek is jó az esélye, ha már az általános iskolát elvégezte. A közép- és felsőfokú végzettségű szülők gyermekei esetében a szakmunkásképző iskola végzésének esélye az iskolai végzettség emelkedésével fokról fokra mintegy felére csökken, megváltozik a tanulás domináns iránya. Míg az általános iskolai végzettségű szülők gyermekeinek fele, a szakmunkásképzőt végzetteknek pedig ennél is nagyobb aránya végez az általános iskola befejezése után szakmunkásképző és szakiskolát, addig a középiskolai végzettségű szülők gyermekeinek egyharmada, a felsőfokú végzettségűeknek pedig csak egyhatoda tanul ez irányban tovább.

Természetesen a szakmunkásképző és szakiskola végzésének esélyei nem függetlenek a másik középfokú iskolatípus végzésének esélyétől, hiszen jelen esetben mint a továbbtanulási irányok alternatívái jelennek meg. Ennek megfelelően a *középiskola végzésének esélye* a középiskolai és felsőfokú végzettségű szülők gyermekeinél ugrásszerűen megnövekszik, az általános iskolai végzettségű szülő gyermekeihez képest mintegy két, két és félszeresre. E szülők gyermekeinek mintegy 60–80%-a elvégzi legalább a középiskolát az általános iskola befejezése után, míg az általános iskolai végzettségű szülők gyermekeinél ez a szám 30%. Ezek nagyon markáns különbségek a gyermekek ismeretei, s további lehetőségei szempontjából. Ugyancsak jelentős különbség, ha nem is egészen ilyen mértékű a befejezett általános iskolával nem rendelkező és az azzal rendelkező szülő gyermekei között. Az előbbi gyermekeknek alig több mint fele esélye van, hogy legalább középiskolát végezzen az általános iskolát végzett szülők gyermekének amúgy sem túl magas esélyéhez képest. Az ilyen alacsony végzettségű szülő gyermekének esélye legalább a középiskola elvégzésére akkora, mint a felsőfokú végzettségű szülő gyermekének arra, hogy szakmunkásképző iskolába menjen. A szakmunkásképző és szakiskolai végzettségű szülők esetén említést érdemel a nemek szerint jelentkező különbség. Annak a gyermeknek, akinek az anyja ilyen végzettségű, több esélye van legalább a középiskola elvégzésére, mint akinek az apja az. Ez utóbbi esetében esélyei még az általános iskolát végzett szülő gyermekeinél is gyengébbek. Ennek hátterében feltehetően tudatos értékválasztás szerepel. Ugyancsak némileg magasabb a legalább középiskolai végzettség megszerzésének esélye a gyermek számára, ha az anyja a középiskolai és felsőfokú végzettségű.

Nagyon érdekesen alakulnak a *felsőfokú végzettség megszerzésének esélyei*. Erre legkisebb esélyük a szakmunkásképző és szakiskolai végzettségű szülők gyermekeinek van, s közülük is alacsonyabb az ilyen végzettségű apa gyermekéé. Ennek magyarázatánál csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. A legalább középiskolai végzettség megszerzésének esélyénél az értékválasztásra utaltam. Elégedettség a szakmával elérhető keresetekkel, a szellemi munka nem megfelelő megbecsülése, s ebből

adódóan a nem érdemes tanulni szemlélete befolyásolhatta ilyen irányban a szakmunkás végzettségű szülők gyermekeinek továbbtanulási hajlandóságát. Emlékeztetőül az adatok 1990. évre vonatkoznak, s a gyermekek iskolai végzettsége egy ezt megelőző, pontosan nem meghatározható periódus lehetőségeit és szemléletét tükrözik.

A többi iskolai végzettségű csoport közül még a felsőfokú végzettségű szülők nagyobb esélyét, valamint az általános iskolát be nem fejezett és a középiskolát végzett szülők gyermekeinek esélyegyenlőségét kell kiemelnünk. A felsőfokú végzettségű szülők gyermekeire vonatkozó eredmény nem különösebben meglepő, hiszen az ennél alacsonyabb iskolai végzettségi szinteken végzett elemzések is arra utalnak, hogy az iskolai oktatás nem tudja kompenzálni a gyerekeknél a szülők alacsonyabb iskolai végzettségének hátrányait. Ennek fényében még váratlanabbnak tűnik az említett esélyegyenlőség. Félreértések elkerülése miatt azonban hangsúlyozni kell, hogy itt nem arról van szó, hogy e két jelentősen különböző végzettségű szülő gyermeke egyenlő eséllyel válik felsőfokú végzettségűvé — ez nem áll fenn, ebben az értelemben többszörös az esélykülönbség —, hanem arról, hogy akik már elvégezték a középiskolát, milyen esélyük van a felsőfokú iskola elvégzésére. Ilyen értelemben mutatnak a számok esélyazonosságot. Ez azonban csak annak feltételezésével igaz, ha a gyermekek családból való kiválása nem differenciálódik a szülők iskolai végzettsége szerint. Ez a családalapításra igaz lehet, de a házasságkötés nélküli önálló élet lehetőségére már feltehetően nem áll fenn.

Az eredmények alapján úgy tűnik tehát, hogy a gyermekek iskolai végzettsége szempontjából az igazán jelentős vízvonal az középfokú tanulás iránya. Ezen a ponton igen határozottan elkülönülnek az alacsonyabban és a magasabban képzett szülők gyermekeinek az esélyei, míg a felsőfokú végzettség megszerzésénél az esélykülönbségek mérséklődnek, azaz a szülői háttér befolyásoló hatása bizonyos határig — a felsőfokú végzettségű szülők kivételével — kiegyenlítettebb.

Az előbbieken bemutatott esélyek mind az apa, mind az anya szempontjából egy összefoglaló számítás eredményei, amelyek mögött mindkét oldalról mint befolyásoló tényező, ott van a házastársak iskolai végzettsége, illetve az iskolai végzettség szerinti összetétel különbségei. Ez némileg befolyásolhatja a kapott értékeket, de a fő tendenciákat mindenképpen jól mutatja, hiszen ezek mind az apa, mind az anya iskolai végzettsége szerint hasonlóan alakultak. Ahol a házastársak iskolai végzettség szerinti összetételének az eredmények szempontjából nagyobb jelentősége lehet, az az iskolai végzettségi skála két végpontja, hiszen a fel-, illetve lefelé házasodások tompítják a szülők iskolai végzettsége szerinti különbségeket. A skála belsejében nagyobb esély van arra, hogy ezek a hatások esetleg semlegesítsék egymást. Ez természetesen függ a házastársak iskolai végzettség szerinti összetételének alakulásától, valamint az egyes szintekhez tartozó esélykülönbségektől.

Ha ezektől az összetétel különbségektől függetlenül akarjuk megnézni a gyermekek esélyének alakulását, akkor az iskolai végzettség szempontjából *azonos összetételű* házaspárok ilyen jellegű adatait kell megnéznünk (8. tábla aláhúzott adatai). Ezek alapvetően alátámasztják az előbbieken bemutatott tendenciákat,

valamint az iskolázottsági skála két végpontján feltételezett eltéréseket. Az apa és az anya iskolai végzettsége szerinti adatokhoz képest a gyerek esélye megnő arra, hogy ne fejezze be az általános iskolát, ha a szülők közül egyik sem rendelkezik befejezett általános iskolai végzettséggel, s ugyancsak megnő az esélye a felsőfokú végzettség megszerzésére is, ha mindkét szülő ezzel a végzettséggel rendelkezik. Ezek az összefüggések a szülők iskolai végzettségének hatásából teljesen logikusan adódnak. Érdeemes megemlíteni még, hogy amennyiben mindkét szülő középiskolai vagy felsőfokú végzettségű, a középiskolai végzettség megszerzésének esélyei is emelkednek, a szakmunkásképző iskolai végzettségé pedig csökkennek. Ez utóbbi különösen a felsőfokú végzettségű szülőkre jellemző. Összességében tehát a szülők iskolai végzettsége befolyásoló szerepének tisztább, felerősödtebb hatása érvényesül.

8. A legmagasabb iskolai végzettségű gyermek esélye legalább az adott végzettség megszerzésére az apa és az anya iskolai végzettsége szerint a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban

1990

Az apa iskolai végzettsége	Az anya iskolai végzettsége				
	Általános iskola		Befejezett		
	-7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
	osztály		iskola		

Legalább általános iskola 8 osztály

Általános iskola	0,87	0,96	0,96	0,96	0,92
-7 osztály					
8 osztály	0,94	0,98	0,99	0,99	0,99
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	0,94	0,99	0,99	0,99	0,99
Befejezett középiskola	0,95	0,99	0,99	0,99	0,99
Befejezett felsőfokú	0,96	0,98	0,99	0,99	0,99

Legalább középfokú szakmunkásképző, szakiskola

Általános iskola	0,40	0,50	0,55	0,37	0,19
-7 osztály					
8 osztály	0,45	0,51	0,56	0,39	0,29
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	0,44	0,58	0,59	0,49	0,39
Befejezett középiskola	0,34	0,38	0,47	0,27	0,19
Befejezett felsőfokú	0,24	0,28	0,38	0,16	0,09

Az apa iskolai végzettsége	Az anya iskolai végzettsége				
	Általános iskola		Befejezett		
	-7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
	osztály		iskola		

Legalább középiskola

Általános iskola	<u>0,15</u>	0,20	0,18	0,48	0,65
-7 osztály					
8 osztály	0,20	<u>0,28</u>	0,28	0,51	0,61
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	0,08	0,20	<u>0,26</u>	0,40	0,52
Befejezett középiskola	0,48	0,50	0,43	<u>0,66</u>	0,76
Befejezett felsőfokú	0,59	0,62	0,53	<u>0,79</u>	<u>0,86</u>

Felsőfokú iskola

Általános iskola	<u>0,19</u>	0,16	0,05	0,27	0,37
-7 osztály					
8 osztály	0,16	<u>0,14</u>	0,08	0,14	0,21
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	0,05	0,04	<u>0,03</u>	0,03	0,06
Befejezett középiskola	0,24	0,17	0,07	<u>0,16</u>	0,19
Befejezett felsőfokú	0,38	0,30	0,09	0,26	<u>0,31</u>

3.1 Esélykülönbségek az iskolázottság szempontjából heterogám szülői háttér esetén

Az apák és anyák gyermekük iskolázottságára gyakorolt hatásának főbb tendenciáin túl érdemes egy kicsit a részletekbe is betekintenünk, azaz a szülők iskolai végzettségének kombinációit figyelembe véve megnézni a gyermekek esélyeinek alakulását, hiszen a vizsgált házaspárok 44%-a iskolai végzettség szempontjából heterogám (8. tábla).

Mindkét szülő vonatkozásában elmondhatjuk, hogy iskolai végzettségük növekedésével gyermekeik esélye az egyes végzettségek megszerzésére a változások irányát tekintve hasonlóan alakul. A szintről szintre bekövetkező változások mértéke azonban már többnyire eltérő. Ezért érdekes eredményeket várhatunk, ha a heterogám házaspárokon belül az azonos összetételű házaspárok gyermekeinek esélyeit hasonlítjuk össze az egyes végzettségek megszerzésére. Ez alatt azt értem, hogy például egy általános iskolai és középiskolai végzettséggel rendelkező házaspár esetében találunk-e valamilyen jellegzetes eltérést az esélyek alakulásában, illetve az elért iskolai végzettségben attól függően, hogy az apa vagy az anya végzettsége a magasabb-e, melyikük végzettsége dominálabb az adott összetétel mellett. Így lépésről lépésre meg lehet nézni a különböző összetételű házaspároknál az e szempontból jelentkező sajátosságokat, s ez a közelítés mindenképpen konkrétabb információt

nyújt, mintha csak általában beszélünk a gyermekek iskolázottságát illetően a heterogám szülői háttér befolyásoló hatásáról. Az elemzésnél az eddig vizsgált esélyeken túl az elvégzett osztályok átlagos számára is támaszkodunk (9. tábla).

9. A legmagasabb iskolai végzettségű gyermek esélye legalább az adott végzettség megszerzésére és az általa elvégzett osztályok átlagos száma a szülők eltérő iskolai végzettsége esetén a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban
1990

A szülők iskolai végzettség szerinti összetétele		Legalább				Elvégzett osztályok átlagos száma
Apa	— Anya	általános iskola 8 osztály	befejezett			
			középf. szakm. képző, szakiskola	középf. iskola	felsőfokú	
Ált. isk. —7 oszt.	— Ált. isk. 8 oszt.	0,96	0,50	0,20	0,16	10,17
Ált. isk. 8 oszt.	— Ált. isk. —7 oszt.	0,94	0,45	0,20	0,16	9,92
Ált. isk. —7 oszt.	— Bef. középf. szakm.	0,96	0,55	0,18	0,05	10,14
Bef. középf. szakm.	— Ált. isk. —7 oszt.	0,94	0,44	0,08	0,05	9,42
Ált. isk. —7 oszt.	— Bef. középisk.	0,96	0,37	0,48	0,27	11,21
Bef. középisk.	— Ált. isk. —7 oszt.	0,95	0,34	0,48	0,24	10,96
Ált. isk. —7 oszt.	— Bef. felsőf. isk.	0,92	0,19	0,65	0,34	11,37
Bef. felsőf. isk.	— Ált. isk. —7 oszt.	0,96	0,24	0,59	0,38	11,60
Ált. isk. 8 oszt.	— Bef. középf. szakm.	0,99	0,56	0,28	0,08	10,82
Bef. középf. szakm.	— Ált. isk. 8 oszt.	0,99	0,58	0,20	0,04	10,49
Ált. isk. 8 oszt.	— Bef. középisk.	0,99	0,39	0,51	0,14	11,40
Bef. középisk.	— Ált. isk. 8 oszt.	0,99	0,38	0,50	0,17	11,39
Ált. isk. 8 oszt.	— Bef. felsőf. isk.	0,99	0,29	0,61	0,21	11,71
Bef. felsőf. isk.	— Ált. isk. 8 oszt.	0,98	0,28	0,62	0,30	11,92
Bef. középf. szakm.	— Bef. középisk.	0,99	0,49	0,40	0,03	11,08
Bef. középisk.	— Bef. középf. szakm.	0,99	0,47	0,43	0,07	11,20
Bef. középf. szakm.	— Bef. felsőf. isk.	0,99	0,39	0,52	0,06	11,26
Bef. felsőf. isk.	— Bef. középf. szakm.	0,99	0,38	0,53	0,09	11,40
Bef. középisk.	— Bef. felsőf. isk.	0,99	0,19	0,76	0,19	12,11
Bef. felsőf. isk.	— Bef. középisk.	0,99	0,09	0,86	0,31	12,37

Azokban az esetekben, amikor a házaspár egyik tagja *nem rendelkezik befejezett általános iskolai végzettséggel*, akkor magasabb a gyermekek iskolai végzettsége — az elvégzett osztályok átlagos száma —, amikor az *anya* a magasabb iskolai végzettségű. Kivétel, amikor a társ felsőfokú végzettségű. A magasabb iskolai végzettség az esélyek oldaláról nézve a legalább az általános iskola 8. osztálya, illetve a középfokú szakmunkásképző iskola elvégzésének nagyobb esélyeit jelenti, valamint a társ iskolai végzettségétől függően kiterjed a középiskola (szakmunkásképző iskolai végzettségű társ) vagy felsőfokú iskola elvégzésének esélyére is (középiskolai és felsőfokú végzettségű társ).

Ha a szülők egyik tagja *befejezett általános iskolai végzettségű*, akkor nem ilyen egyértelmű a kapott kép. Alacsonyabb iskolai végzettségű társ esetén, mint ahogy az előzőekben már szó volt róla, akkor magasabb a gyermekek iskolai végzettsége, ha az *anya* a magasabb végzettségű, és ugyanezt az összefüggést kapjuk a középfokú szakmunkásképző és szakiskolai végzettségű társ esetében is. Ez utóbbinál a magasabb iskolai végzettség a középiskolai és a felsőfokú végzettség megszerzésének nagyobb esélyében nyilvánul meg. Tehát a tanulás szempontjából egy szakmunkás végzettségű anya nagyobb ösztönzést jelent, mint egy hasonló végzettségű apa. Ha az általános iskolát végzett szülőhöz középiskolai végzettségű társul, akkor az elvégzett osztályok számában nem találunk különbséget, ilyen értelemben mindegy, hogy melyikük a magasabb végzettségű, az esélyek szempontjából azonban már nem. Valamivel nagyobb a felsőfokú végzettség megszerzésének az esélye, ha az *apa* a magasabb végzettségű. Ez az összefüggés még határozottabban jelentkezik felsőfokú végzettségű házastárs mellett, és megjelenik az elvégzett osztályok számában is. Tehát akkor nagyobb a gyermekek által elvégzett osztályok száma, ha az *apa* a felsőfokú végzettségű.

Amennyiben a házastársak valamelyike *befejezett szakmunkásképző és szakiskolával rendelkezik*, a másik fél iskolai végzettségének függvényében változik, hogy az *apa* vagy *anya* magasabb végzettsége esetén jobb-e a gyermekek esélye a magasabb végzettség megszerzésére. Ha nálánál *alacsonyabb* végzettségű a házastársa, azokban az esetekben mindig akkor jobb a gyermekek iskolázottsága, ha az *anya* a magasabb, jelen esetben szakmunkás végzettségű. Ösztönző hatását már említettük. *Magasabb* végzettségű házastárs mellett a kapcsolat megváltozik. Akkor van jobb esélyük a gyermekeknek a magasabb végzettség megszerzésére, ha az *apa* a középiskolai, illetve felsőfokú végzettségű és nem az *anya*.

Ha *középiskolai végzettségű* valamelyik házastárs, akkor befejezetlen általános iskolai társ esetén a gyermek iskolázottsága kedvezőbb, ha az *anya* a magasabb végzettségű, általános iskolai végzettségű társ mellett nincs lényeges különbség (kivétel a felsőfokú végzettség megszerzésének esélye ld. fent), a szakmunkásképző iskolai végzettségű társ esetén pedig az *apa* magasabb iskolázottsága az előnyösebb a gyermek iskolai végzettsége szempontjából. Ezek az összefüggések már tulajdon

képpen szerepeltek az előzőekben, csupán a kép teljesebbé tétele érdekében említem meg ismét. Az, ami eddig nem volt még, a közép- és felsőfokú iskolai összetételű szülői háttér vizsgálata. Ebben az esetben is akkor magasabb a gyermekek iskolai végzettsége, ha az apa a felsőfokú végzettségű. Különösen nagy az eltérés a felsőfokú végzettség megszerzésének esélyében, több mint másfélszerese az esélye annak a gyerekeknek, akinek az apja felsőfokú végzettségű, mint akinek az anyja az.

Az iskolai végzettség szerint heterogám házaspárok közül még nem említettük külön azokat, ahol az egyik fél *felsőfokú végzettségű*. Ebben az esetben azonban teljesen elégséges az előző közelítések alapján levonni a következtetést. Amennyiben valamelyik fél felsőfokú végzettségű, abban az esetben mindig — a társ bármely iskolai végzettsége mellett — akkor magasabb a gyermek iskolázottsága, ha az *apa* a felsőfokú végzettségű.

A házaspárok iskolai végzettség szerint lehetséges összetételének vizsgálata alapján tehát egy elég jól kirajzolódó tendenciát láthatunk. A gyermekek magasabb iskolai végzettsége szempontjából értékelve a szülők hatását megállapíthatjuk, hogy *alacsonyabb* végzettségű szülők esetén — ha összetételük a befejezetlen vagy befejezett általános iskolai és a szakmunkásképző iskolai végzettségűek köréből kerül ki — az az előnyösebb, ha az *anya* a magasabb végzettségű. A házaspárok *magasabb* iskolai végzettségű összetétele mellett — szakmunkásképző-, közép- és felsőfokú iskola — pedig az, ha az *apa* az. Az így képzett két, jól körülhatárolható csoporton túl a nem említett összetételű házaspárok esetében szintén egy fordulatnak vagyunk tanúi. Míg a befejezetlen általános iskola-középiszkola összetételnél az anya magasabb végzettségének hatása előnyösebb — az általános iskola-középiszkola összetételnél nincs érdemleges különbség —, addig ezeket az alacsonyabb végzettségeket a középiszkola helyett a felsőfokú végzettséggel kombinálva már az apa hatását találjuk kedvezőbbnek. Az egyik fél iskolai végzettségének növekedésével együtt tehát emelkedik azoknak az iskolai végzettségű csoportoknak a száma is, ahol azonos összetétel mellett az apa magasabb végzettsége esetén jobb a gyermekek esélye a magasabb iskolai végzettség megszerzéséhez, mintha az anya lenne az.

A fentiek alapján látható, hogy a gyermekek iskolai végzettségében nemcsak aszerint vannak különbségek, hogy milyen a szülői háttér szintje, hanem az sem mindegy, hogy azonos összetétel mellett az apa vagy az anya a magasabb végzettségű. Némely csoport esetében egészen markáns különbségek alakultak ki, amelyekre már történt utalás az egyes iskolai végzettségek megszerzésének esélyvizsgálatánál. Ez konkrétan a gyermekek iskolai végzettség szerinti összetételének eltéréseiben jelenik meg, de tompítottan, mintegy összefoglaló jelleggel az elvégzett osztályok átlagos száma is mutatja. Éppen e mutató összefoglaló jellegét szeretném felhasználni

arra, hogy az egyes heterogén csoportokon belül ne csak azt nézzük meg, hogy az apa vagy az anya magasabb végzettsége esetén jobb-e a gyermekek iskolázottsága, hanem azt is, hogy adott összetétel mellett ez az iskolázottsági szint az alacsonyabb vagy a magasabb szinthez esik-e közelebb, melyikük hatása dominánsabb ebben a közelítésben.

A számítás azt feltételezi, hogy a gyermekek iskolázottsága valahol a csoportra jellemző alsó és felső érték között helyezkedik el, s a közöttük lévő távolság megoszlása pedig jellemzi a vizsgált szülő hatását. A szélső értékek meghatározása a homogám házaspárok gyermekeinek iskolázottsága alapján történt (10. tábla).

A kapott eredmények szerint alapvetően két csoportot alakíthatunk ki. Ha a házaspár egyik tagja alacsony iskolai végzettségű (befejezetlen vagy befejezett általános iskola), akkor a gyermekek iskolai végzettsége általában közelebb esik a magasabb végzettségű társ iskolázottságát jellemző szinthez, míg a házastársak iskolázottságának magasabb összetétele mellett (szakmunkásképző-, közép- és felsőfokú iskola) pedig az alacsonyabb iskolázottságú társ hatása érvényesül jobban. Kivételek természetesen mindkét csoportban vannak. A magasabban iskolázottak körében ilyen a felsőfokú végzettségű férfi-középfokú iskolai végzettségű nő összetételű házaspár, itt a felsőfokú végzettségű férfi hatása erősebb. Az alacsonyabban iskolázottak közül pedig azokat a házaspárokat kell kivételként megemlíteni, ahol a férfi szakmunkásképző iskolai végzettségű. Ha a felesége nem fejezte be az általános iskolát, relatíve magasabb végzettsége alig érvényesül, általános iskolát végzett nő mellett pedig egyáltalán nem, sőt még valamivel gyengébb eredményt kapunk, mintha mindkét szülő csak általános iskolát végzett volna. Ez az egyetlen olyan összetétel, amely mellett a gyermekek által elvégzett osztályok átlagos száma kívül esik a várt tartományon, mind le-, mind felfelé. Az általános iskolai végzettségű férfi-szakmunkásképző iskolai végzettségű nő összetétel esetében az átlag meghaladja a szakmunkásképző iskolát végzett házaspár átlagát. Ennek hátterében a szakmunkásképző iskolát végzett férfiak és nők gyermekük iskolázottságára gyakorolt eltérő hatása állhat. Alacsonyabb iskolázottságú házastárs mellett a nő hatása egyértelműen ösztönzőbb, magasabb végzettségű társ esetén pedig a szakmunkásképző iskolai végzettségből adódó hátrányosabb hatás kevésbé érvényesül náluk.

10. A legmagasabb iskolai végzettségű gyermek által elvégzett osztályok átlagos száma a szülők eltérő iskolai végzettsége esetén az adott összetételhez tartozó homogén értékek függvényében a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban
1990

A szülők iskolai végzettség szerinti összetétele		Elvégzett osztályok átlagos száma	Elvégzett osztályok átlagos száma az adott összetételhez tartozó homogén családokban	A homogén családokhoz tartozó értékek különbsége	A heterogám és a homogám családok alsó értéke közötti különbség	A heterogám és a homogám családok alsó értéke közötti különbség aránya az összkülönbséghez (%)
Apá	— Anya					
Ált. isk. —7 oszt.	— Ált. isk. 8 oszt.	10,17	9,17-10,68	1,51	1,00	66,2
Ált. isk. 8 oszt.	— Ált. isk. —7 oszt.	9,92			0,75	49,7
Ált. isk. —7 oszt.	— Bef. középf. szakm.	10,14	9,17-10,76	1,59	0,97	61,0
Bef. középf. szakm.	— Ált. isk. —7 oszt.	9,42			0,25	15,7
Ált. isk. —7 oszt.	— Bef. középisk.	11,21	9,17-11,79	2,62	2,04	77,9
Bef. középisk.	— Ált. isk. —7 oszt.	10,96			1,79	68,3
Ált. isk. —7 oszt.	— Bef. felsőf. isk.	11,37	9,17-12,67	3,50	2,20	62,9
Bef. felsőf. isk.	— Ált. isk. —7 oszt.	11,60			2,43	69,4
Ált. isk. 8 oszt.	— Bef. középf. szakm.	10,82	10,68-10,76	0,08	0,14	175,0
Bef. középf. szakm.	— Ált. isk. 8 oszt.	10,49			-0,19	-237,5
Ált. isk. 8 oszt.	— Bef. középisk.	11,40	10,68-11,79	1,11	0,72	64,9
Bef. középisk.	— Ált. isk. 8 oszt.	11,39			0,71	64,0
Ált. isk. 8 oszt.	— Bef. felsőf. isk.	11,71	10,68-12,67	1,99	1,03	51,8
Bef. felsőf. isk.	— Ált. isk. 8 oszt.	11,92			1,24	62,3
Bef. középf. szakm.	— Bef. középisk.	11,08	10,76-11,79	1,03	0,32	31,1
Bef. középisk.	— Bef. középf. szakm.	11,20			0,44	42,7
Bef. középf. szakm.	— Bef. felsőf. isk.	11,26	10,76-12,67	1,91	0,50	26,2
Bef. felsőf. isk.	— Bef. középf. szakm.	11,40			0,64	33,5
Bef. középisk.	— Bef. felsőf. isk.	12,11	11,79-12,67	0,88	0,32	36,4
Bef. felsőf. isk.	— Bef. középisk.	12,37			0,58	65,9

4. A kapcsolat erőssége a szülők neme szerint

Az előzőek alapján láthatjuk, hogy szülők iskolai végzettségének befolyásoló hatása a szinttől függően differenciáltan jelentkezett, hol az apa, hol az anya hatását találtuk fontosabbnak. Annak a kérdésnek a megválaszolására törekvés, hogy me-

lyük hatása az erősebb, szinte végigkíséri az eddigieket, hiszen bármilyen szempontból vizsgáltuk a kapcsolatot, mindig sor került az apa és anya hatásának vizsgálatára, illetve összehasonlítására. Ezek alapján azonban nem tudjuk a kapcsolatokat egy összefoglaló mutatószámmal jellemezni, hanem csak tendenciákat állapíthattunk meg. Ez pedig a kérdés eldöntéséhez nem elég.

A válaszadásnál induljunk ki az apákra, illetve az anyákra vonatkozó összefoglaló táblákból, ami a korábbi elemzések alapját is jelentette (Függelék 1. tábla). A szülők és gyermekeik iskolázottsága közötti kapcsolat szorossága a Csuprov-féle asszociációs együttható szerint, amely a függetlenség feltételezésével számított értékeken alapul, az apáknál 0,2260, az anyáknál pedig 0,2219. Látható tehát, hogy egy nem túl erős, de nagyságrendileg hasonló szorosságú kapcsolatról van szó mindkét szülő esetében. Az apák hatása csak igen minimális mértékben bizonyul erősebbnek.

A függetlenség feltételezésével számított értékeket felhasználhatjuk magának a kapcsolatnak az illusztrálására is. A tényleges értékeket ezekhez viszonyítva kimutatható, hogy a valóságban mely végzettségi szinteken milyen a kapcsolat, azaz a különböző végzettségű gyermekek száma hányszorosa, illetve hányad része azoknak az értékeknek, amelyeket akkor kapnánk, ha a szülők és gyermekeik iskolázottsága között nem lenne kapcsolat (11. tábla). Az apák és anyák iskolázottsága szerint kiszámítva ezeket az arányokat láthatjuk, hogy a főbb tendenciákat tekintve nincs különbség közöttük. A legerősebb kapcsolatot az iskolázottsági skála két végpontján találjuk. A felsőfokú végzettségű szülők azonos végzettségű gyermekeinek száma közel négyszerese, befejezett általános iskolával nem rendelkező szülők esetében pedig háromszorosa a függetlenség feltételezésével számított értéknek. Ugyancsak jelentősek — (közel) kétszeresek — ezek az arányok a középiskolai végzettségű gyerekeknél, ha szüleik felsőfokú, illetve középiskolai végzettségűek, valamint a felsőfokú végzettségű gyerekeknél, ha szüleik középiskolát végeztek. Említésre méltó eltérés van az általános iskolai végzettségű gyermekek számánál is, amennyiben szüleik nem fejezték be az általános iskolát, valamint a szakmunkásképző iskolai végzettségű szülők azonos végzettségű gyermekeinél is.

11. A tényleges és az ismérvek függetlenségének feltételezésével számított értékek aránya a 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családokban a szülők és a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek végzettsége szerint
1990

A szülők iskolai végzettsége	A gyermek iskolai végzettsége				
	Általános iskola		Befejezett		
	-7	8	középf. szakm. képző, szak-	közép-	felsőfokú
	osztály		iskola		

Apa

Általános iskola					
-7 osztály	2,94	1,68	0,93	0,46	0,50
8 osztály	0,65	1,01	1,13	0,89	0,73
Befejezett középf. szakm. képző szakiskola	0,36	0,90	1,30	0,87	0,16
Befejezett középiskola	0,31	0,45	0,75	1,74	1,73
Befejezett felsőfokú iskola	0,34	0,31	0,38	1,96	3,95

Anya

Általános iskola					
-7 osztály	3,10	1,77	0,88	0,45	0,52
8 osztály	0,57	1,00	1,16	0,87	0,74
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	0,33	0,70	1,29	1,01	0,32
Befejezett középiskola	0,28	0,39	0,73	1,78	1,88
Befejezett felsőfokú iskola	0,31	0,30	0,35	2,05	3,76

Az előzőekben említett kapcsolatok zömmel az átlóban, illetve közvetlenül alatta vagy felette helyezkednek el, utalva a szülők iskolai végzettségének befolyásoló szerepére, illetve a szülők és gyermekeik közötti kapcsolatra. Összességében a szüleikkel azonos végzettségű gyermekek aránya mintegy egyharmaddal haladja meg a függetlenség feltételezésével számított értéket.

Visszatérve a kapcsolat szorosságára az elemzés szempontjából korrektebbül járunk el, ha a szülők végzettségét nem külön-külön, hanem egyidejűleg vesszük figyelembe, s így próbálunk az apa/anya hatására következtetni. Ebben az esetben egy háromdimenziós táblából indulunk ki (Függelék 2. tábla). A kérdés megválaszolására többféle lehetőségünk van, az ismérvek jelenlegi formájában azonban a loglineáris elemzés alkalmazása jelenti a megoldást.

Ez az elemzési mód szervesen kapcsolódik az előzőekhez, csak ott még a tábla kétdimenziós volt. A loglineáris elemzéssel csak azok a modellek vizsgálhatók, ahol az egyes cellákban lévő gyakoriságok, illetve a különböző feltételezések alapján számított gyakoriságok szorzat alakban állíthatók elő. A szorzat tényezői az egyes változók hatását, valamint a változók közötti kapcsolatokat, az interakciókat mutatják. Ha az utóbbiak értéke eltér 1-től, akkor a vizsgált változók között kapcsolat van. Az előző számításban tulajdonképpen ezeket az interakciós tagokat számítottuk ki, amikor a tényleges értékeket osztottuk a függetlenség feltételezésével számított értékekkel. Könnyű belátni, hogy a tényleges gyakoriság a függetlenség feltételezésével számított gyakoriságnak és az interakciós tagnak a szorzatával egyenlő.

A loglineáris modellben az említett szorzatszerű összefüggések összecsúszott alakulnak át, ha nem a gyakoriságokkal, hanem azok logaritmusával számolunk. Tehát a gyakoriságok logaritmusai a tényezők összegzését jelentik. Ebben az esetben a gyakoriságok logaritmusából kiindulva következtetünk az egyes tényezők hatására, illetve a közöttük lévő kapcsolatokra, az interakciókra. Az összecsúszott összefüggésből adódóan a változók függetlensége esetén az interakciós tag értéke 0. A többváltozós modelleknél értelemszerűen növekszik a vizsgálatba bevont változók száma, s ezzel együtt a közöttük lévő interakciók lehetséges száma is.

A loglineáris modelleknél különböző kapcsolatokat veszünk figyelembe, s az így kapott értékek illeszkedését vizsgáljuk az eredeti adatokhoz képest. Az egyes modellek egybevetésével mód nyílik a változók közötti kapcsolatok fontosságának összehasonlítására. Az a kapcsolat a fontosabb, amelynek elhagyása nagyobb mértékben ront az illeszkedésen. S itt tulajdonképpen visszakanyarodunk a kiinduló kérdésünkhöz, hogy az apa vagy az anya hatása erősebb-e. A loglineáris elemzés fogalmait használva kérdésfeltevésünk azt jelenti, hogy az apa-gyermek vagy az anya-gyermek interakció a fontosabb-e.

A loglineáris elemzés az SPSS programcsomag segítségével készült². Az apát A-val, az anyát B-vel, a gyermeket pedig C-vel jelölve a következő modellek szerepelnek az elemzésben:

Legmagasabb szintű interakció

1. ABC
2. AB, AC, BC
3. AB, AC
4. AB, BC

Bevont paraméterek

- A, B, C, AB, AC, BC, ABC
 A, B, C, AB, AC, BC
 A, B, C, AB, AC
 A, B, C, AB, BC

²Az elemzést *Hablicsek László* készítette, akinek munkájáért ezúton szeretnék köszönetet mondani. A loglineáris elemzés bemutatásánál, valamint az elemzésnél *Kolosi Tamás—Rudas Tamás*: Empirikus problémamegoldás a szociológiában című könyvében leírtakra támaszkodtam.

A fentiekhez kiegészítésül annyit, hogy az alkalmazott hierarchikus loglineáris elemzésnél a bevont paraméterek között szerepel azon változók külön-külön hatása is, amelyek közötti interakció szerepel a becslésnél.

Az első modellt nem kellett kiszámítani, az a tényleges adatoknak felel meg, tehát tartalmazza az összes hatást. A második modellben szerepel a szülők iskolázottságának egymással való kapcsolata (AB), valamint az apa-gyermek (AC) és az anya-gyermek (BC) iskolázottságának kapcsolata. Az első és a második modell különbsége az apának és az anyának a gyermek iskolázottságára gyakorolt közös hatását (ABC interakció) mutatja. A gondolatmenetet tovább folytatva, a második és a harmadik modell különbsége az anya hatását (BC), a második és a negyedik modell különbsége pedig az apa hatását (AC) jelzi. A modelleknek a tényleges értékekhez való illeszkedését a 12. tábla mutatja.

12. A modellek becsült értékeinek illeszkedése a szülők és gyermekük iskolai végzettségének tényleges értékeihez

Modell	Valószínűség hányados χ^2	Szabadságfok	Szignifikancia
1. AB, AC, BC	869,905	64	0,000
2. AB, AC	21 860,909	80	0,000
3. AB, BC	23 991,804	80	0,000

Látható, hogy a becsült értékek nem illeszkednek a tényleges értékekhez, tehát egyik interakció sem hagyható el. Az interakció fontosságára, mint már szó volt róla, az alapján következtethetünk, hogy elhagyása mennyire rontja az illeszkedést. Ezt a valószínűséghányadosok különbsége alapján döntjük el. A 12. tábla első és második modelljének a különbsége az anya ($21\,860,909 - 869,905 = 20\,991,004$), az első és a harmadik modellé pedig az apa ($23\,991,804 - 869,905 = 23\,121,899$) hatását mutatja. Az első egyenlethez tartozó valószínűséghányados pedig az apa és anya közös hatására utal. A számokból látható, hogy mind az apa, mind az anya hatása jelentős a gyermek iskolai végzettsége szempontjából. Sokkal jelentősebb mint az apa és anya közös hatása. A szülők közül pedig az apa az, akinek az iskolai végzettsége valamivel erősebben befolyásolja a gyermek iskolai végzettségét. A különbség azonban nem nagy.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

A kapott eredmények több oldalról is alátámasztották a szülők és gyermekek iskolázottsága közötti pozitív kapcsolatot. A szülők iskolázottságának növekedése általában a gyermek iskolázottságának növekedésével jár együtt, de a szintről szintre bekövetkezett változások nem egyenletesek, jellegzetes eltéréseket mutatnak.

Az általános iskolával nem rendelkező szülők gyermekei közül kerülnek ki — a többiekhez viszonyítva nagy eséllyel — azok, akik nem jutnak el még az alapfokú végzettség megszerzéséhez sem. E nagyon hátrányos csoport másik forrását, elsősorban létszámukból adódóan, a befejezett általános iskolával rendelkező szülők gyermekeik jelentik. A befejezetlen és befejezett általános iskolai, valamint a szakmunkásképző és szakiskolai végzettségű szülők legjellemzőbb törekvése, hogy gyermekeik a szakmunkásképző iskolát elvégezzék. A legalacsonyabb iskolai végzettségű szülőknél közel azonos súlya van az általános iskola 8 osztálya elvégzésének is. A középiskolai szülői háttér határozott javulást jelent a gyermekek iskolázottságában. Ez alapvetően az általános iskola utáni továbbtanulás irányának változásában jelenik meg. Domináns végzettséggé a középiskola válik, s ezzel együtt növekszik a felsőfokú iskolát végzettek aránya, valamint csökken a szakmunkásképző iskolát végzetteké. Felsőfokú végzettségű szülők esetén a jelzett változások még sokkal határozottabban jelentkeznek. Itt elsősorban a gyermek felsőfokú végzettségűvé válásának magasabb esélyét kell kiemelni.

A fentiekből levonható, hogy a gyermekek iskoláztatása szempontjából fordulópontnak tekinthető, hogy a szülő rendelkezik-e befejezett általános iskolai végzettséggel vagy nem, illetve, hogy középiskolai vagy felsőfokú végzettségű-e. Más oldalról megközelítve ez azt jelenti, hogy a szakmunkásképző iskolai szülői háttér nem jelent különösebb ösztönző hatást. Az ilyen végzettségű szülők magatartása közelebb van az általános iskolai végzettségű szülőkéhez, mint a másik középfokú iskolatípussal, a középiskolával rendelkezőkéhez. A gyermekek iskolázottsága szempontjából kulcskérdés az általános iskola utáni továbbtanulás iránya. Ezen a ponton határozottan elkülönülnek az alacsonyabb és magasabb képzettségű szülők gyermekeinek esélyei és ezzel további életpálya lehetőségei. Ez részben adódik a szülők társadalmi helyzetéből, szemléletéből, részben pedig abból, hogy az iskolai oktatás nem tudja kompenzálni az alacsony iskolázottságú szülői háttér negatív hatását. E téren némi változás csak az iskolai oktatás nagyobb szerepvállalása mellett remélhető.

Heterogám házaspárok adatai alapján megállapítható volt, hogy nemcsak a szülők iskolázottságának szintje játszik szerepet, hanem az is, hogy az apa vagy az anya a magasabb végzettségű-e. Alacsonyabb iskolázottságú párok esetén a gyermek iskolázottsága szempontjából az volt az előnyösebb, ha az anya volt a magasabb végzettségű — ez különösen a szakmunkásképző iskolai végzettségű nőknél mutatko-

zott meg —, míg magasabb iskolázottságuknál az apa magasabb végzettsége volt a kedvezőbb.

Összességében mindkét szülő hatását fontosnak találtuk a gyermek iskolázottságának szempontjából, az apa hatása csak minimális mértékben bizonyult erősebbnek. Más, korábban végzett vizsgálatok a két szülő hatása között nagyobb különbséget mutattak ki az apák javára. Bár a következtetések levonásánál óvatosnak kell lennünk, hiszen a vizsgálatok különböző sokaságra vonatkoztak, az eredmények egybevetése arra utal, hogy a nők iskolázottságának a férfiakénál gyorsabb ütemű növekedése és az ezzel együtt járó változások módosítják az apa és az anya egymáshoz viszonyított szerepét a gyermekek iskoláztatásában. Az apa korábbi tradicionális domináló súlya megszűnően van. Kérdéses, hogy ez a tendencia a jövőben folytatódik-e, a szülők kiegyensúlyozott szerepe lesz-e jellemző vagy esetleg a jelenlegi fiatalabb kohorszokban már az anyák szerepe válik majd fontosabbá a gyermekek iskolázottsága szempontjából. Ennek eldöntése egy későbbi kutatás feladata lehet.

IRODALOM

1. *Andorka Rudolf—Csicsman József—Keleti András*: A magyar társadalom nyitottságának változásai. Statisztikai Szemle 1981. 10. 980—1004. old.
2. *Andorka Rudolf*: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Gondolat, Budapest, 1982. 327 old.
3. *Andorka Rudolf—Simkus, A.*: Az iskolai végzettség és a szülői család társadalmi helyzete. Statisztikai Szemle, 1983. 6. 592—611. old.
5. *Andorka Rudolf*: A társadalmi mobilitás változásainak log-lineáris elemzése, 1962—1983. Statisztikai Szemle 1988. 2. 151—173. old.
6. *Bourdieu, Pierre—Passeron, Jean Claude*: Az örökösök. A főiskolások és a kultúra. In: Ifjúságszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969. 238—251. old.
7. *Cseh-Szombathy László*: Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat, Budapest, 1979. 403 old.
8. *Ferge Zsuzsa*: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 106 old.
9. *Kolosi Tamás—Rudas Tamás*: Empirikus problémamegoldás a szociológiában. Társadalomkutatási módszertani tanulmányok I. OMIKK, TÁRKI Budapest, 1988. 213 old.
10. *Róbert Péter*: Származás és mobilitás. Rétegződés-modell vizsgálat VII. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1986. 396 old.
11. *Szukicsné Serfőző Klára*: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében. A KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének Kutatási Jelentései 48. Budapest, 1993/2. 66 old.

Az adatok forrása

1990. évi népszámlálás 24. A háztartások és a családok adatai. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993. 222—223. old.

1990. évi népszámlálás 3. Összefoglaló adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1992. 70 old.

FÜGGELÉK

Függelék 1.

*A 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családok
a szülők és a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek végzettsége szerint
1990*

A szülők iskolai végzettsége	Összesen	A gyermek iskolai végzettsége				
		Általános iskola		Befejezett		
		-7	8	középf. szakm. kép- ző, szak-	közép-	felsőfokú
		osztály		iskola		

Apa

Általános iskola						
-7 osztály	82 321	8 213	28 793	32 467	10 586	2 262
8 osztály	189 268	4 176	39 865	90 525	47 188	7 514
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	51 980	633	9 688	28 601	12 602	456
Befejezett középiskola	54 327	568	5 048	17 215	26 363	5 133
Befejezett felsőfokú iskola	32 973	376	2 112	5 308	18 057	7 120
Együtt	410 869	13 966	85 506	174 116	114 796	22 485

Anyá

Általános iskola						
-7 osztály	82 229	8 658	30 202	30 639	10 388	2 342
8 osztály	213 922	4 153	44 603	104 751	51 720	8 695
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	26 421	298	3 828	14 408	7 418	469
Befejezett középiskola	69 883	663	5 722	21 561	34 746	7 191
Befejezett felsőfokú iskola	18 414	194	1 151	2 757	10 524	3 788
Együtt	410 869	13 966	85 506	174 116	114 796	22 485

Függelék 2.

A 14 éves vagy idősebb gyermekkel rendelkező házaspáros családok a férj és a feleség, valamint a legmagasabb iskolai végzettségű gyermek végzettsége szerint
1990

A férj iskolai végzettsége	A feleség iskolai végzettsége	Összesen	A gyermek iskolai végzettsége				
			Általános iskola		Befejezett		
			-7 osztály	8 osztály	középf. szakm. képző, szakiskola	középf. iskola	felsőfokú iskola
Általános isk. -7 osztály	Általános iskola -7 osztály	52 737	6 903	20 638	18 402	5 524	1 270
	8 osztály	27 858	1 234	7 836	13 359	4 585	844
	Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	629	26	161	334	103	5
	Befejezett középiskola	974	40	140	350	326	118
	Befejezett felsőfokú iskola	123	10	18	22	48	25
	Együtt	82 321	8 213	28 793	32 467	10 586	2 262
Általános iskola 8 osztály	Általános iskola -7 osztály	26 047	1 570	8 591	11 049	4 044	793
	8 osztály	131 818	2 226	27 504	65 891	31 276	4 921
	Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	10 629	127	1 667	5 845	2 760	230
	Befejezett középiskola	18 619	226	1 889	7 128	8 074	1 302
	Befejezett felsőfokú iskola	2 155	27	214	612	1 034	268
	Együtt	189 268	4 176	39 865	90 525	47 188	7 514
Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	Általános iskola -7 osztály	1 357	81	607	562	102	5
	8 osztály	29 048	358	6 375	16 624	5 483	208
	Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	10 277	110	1 511	6 044	2 544	68
	Befejezett középiskola	10 264	71	1 098	4 977	3 976	142
	Befejezett felsőfokú iskola	1 034	13	97	394	497	33
	Együtt	51 980	633	9 688	28 601	12 602	456

A férj iskolai végzettsége	A feleség iskolai végzettsége	Összesen	A gyermek iskolai végzettsége				
			Általános iskola		Befejezett		
			—7	8	középf. szakm. képző, szakiskola	középfokú	felsőfokú
			osztály		iskola		
Befejezett középiskola	Általános iskola —7 osztály	1 630	85	288	522	558	177
	8 osztály	19 307	235	2 323	7 266	7 830	1 653
	Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	4 030	30	409	1 865	1 602	124
	Befejezett középiskola	24 946	185	1 783	6 747	13 690	2 541
	Befejezett felsőfokú iskola	4 414	33	245	815	2 683	638
	Együtt	54 327	568	5 048	17 215	26 363	5 133
Befejezett felsőfokú iskola	Általános iskola —7 osztály	458	19	78	104	160	97
	8 osztály	5 891	100	565	1 611	2 546	1 069
	Befejezett középf. szakm. képző, szakiskola	856	5	80	320	409	42
	Befejezett középiskola	15 080	141	812	2 359	8 680	3 088
	Befejezett felsőfokú iskola	10 688	111	577	914	6 262	2 824
	Együtt	32 973	376	2 112	5 308	18 057	7 120

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. Népesedés és népesedéspolitikai tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982-1985).
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei (1982-1990).
2. Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. A népsségelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségeiről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872-1873).
10. A népesedéspolitikai tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitikai kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Születési súly és születési hossz standard az 1973-78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Fiatalkori terhések társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. A népesedéspolitikai eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Területi népességelőreszámítás 1981-2001.
16. Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981-2001 (Előzetes változat).
17. Társadalmi-demográfiai prognózisok.
A Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17-18.
18. A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. A népesség területi elhelyezkedése és mozgása.
Pécs, 1984. április 25-26.
26. A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880-2050.
27. A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12-13.
30. Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

31. A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet nemzetközi szemináriuma Budapest,
1986. október 14-15.
32. Serdülőkori terhességek társadalmi-demográfiai vonatkozása.
33. Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

34. Az 1986-2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest,
1987. január 28.
35. A családok és háztartások előreszámítása, 1986-2021.

1989.

36. A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

37. Népesedési viták Magyarországon, 1960-1986.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos vitaülése Budapest,
1988. június 2.
38. Közvélemény-kutatás népesedési kérdésekről - 1989.

1991.

39. Abortuszkérdés Magyarországon - 1991.
40. Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási
program általános ismertetése.)
41. Sokgyermekes családok.

1992.

42. A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
44. Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.

45. Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.
 46. Élettársi kapcsolatok Magyarországon.
- 1993.
47. Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)
 48. Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.
 49. Nemzetközi vándorlás — Magyarország.
- 1994.
50. Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989—91-ben?